

Stockholms universitet
Institutionen för litteraturvetenskap
och idéhistoria

Löggen så Lekande Lätt

En analys av maktrelationer i
Monika Fagerholms *Den amerikanska flickan*

Johanna Aggestam
Kandidatuppsats i litteraturvetenskap
framlagd för
Ulf Olsson
Höstterminen 2008

ABSTRACT

”Lögnen så Lekande Lätt. En analys av maktrelationer i Monika Fagerholms *Den amerikanska flickan*”.

Johanna Aggestam, kandidatuppsats i litteraturvetenskap, framlagd för Ulf Olsson, HT 2008. Stockholms universitet, Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria.

Den här undersökningen har som huvudsyfte att definiera och finna orsaker till de maktrelationer som är centrala i Monika Fagerholms *Den amerikanska flickan* utifrån tre olika frågeställningar om makt, lek, och lögn. Maktrelationen tycks utgå från en lögn och hur den delvis återspeglas i de lekar som huvudpersonerna Sandra och Doris leker – som i sin tur har som syfte att skapa subjekten, definiera det hitintills odefinierade. Jag utgår i analysen från de fyra begreppen makt, lek, lögn och språk och använder mig av valda delar av Michel Foucaults maktanalys, Judith Butlers performativetsbegrepp samt i viss mån en kortfattad teoretisering kring lekakten per se.

Min metod är att genom textexempel ur romanen belysa maktrelationens olika fundament med hjälp av maktanalys, performativitet och lek. Fokus ligger enbart på romanens två centralkaraktärer och deras identitetsskapande.

Problematiken i maktkampen är att flickornas skapande av subjekt flyter in i varandra och när en maktomkastning sker i relationen går inte deras respektive världsbilder längre ihop. Lekarna och de performativa akterna i lek och språk är identitetsskapande men eftersom leken från det ena perspektivet bygger på en lögn blir skapandet av subjekten skevt. Språket flickorna använder är ett sätt för dem att ta makten över sin position i världen. De skapar sig ett eget språk som till en början är gemensamt och unikt för dem men med tiden blir mer och mer ööversättbart och åtskilt. Sandras och Doris uppfattning om sanning vilar i leken, vilket visar sig såväl hjälpa som stjälpa deras individuella utveckling.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte/frågeställningar.....	4
1.2 Disposition och metodologiska utgångspunkter.....	5
1.3 Material och forskningsbakgrund.....	5
2. Teoretiska utgångspunkter.....	6
2.1 Vad är makt?	6
2.2 Performativitet enligt Judith Butler.....	9
2.3 Lekens karaktäristika.....	10
3. Presentation av <i>Den amerikanska flickan</i>.....	11
3.1 Monika Fagerholm och <i>Den amerikanska flickan</i>	11
4. Undersökning/analys.....	12
4.1 Maktkamp och lek med makt.....	12
4.2. Performativitet i lek och språk.....	18
4.2.1 Lekens makt.....	18
4.2.2 Språkets makt.....	21
5. Slutsatser och diskussion.....	24
6. Käll- och litteraturförteckning.....	28

1. Inledning

1.1 Syfte/frågeställningar

Den som söker finner maktrelationer i de allra flesta skönlitterära verk. Privat makt, makt över en annan individ, politisk makt, makten över läsaren, författarens makt och så vidare. Syftet med min undersökning är att utkristallisera och ringa in den maktrelation som existerar mellan huvudpersonerna Sandra Wörn och Doris Flinkenberg i Monika Fagerholms *Den amerikanska flickan*¹, det vill säga det underliggande maktspelet mellan Sandra och Doris. Makten utövas genom lögner som Sandra notoriskt använder sig av för att antingen styra sin omgivning eller för att skydda sig från sig själv och den grymma verkligheten, eller för att finna en verklighet alternativ till den yttre. Detta resonemang kommer att utvecklas ytterligare och förtydligas i analysen. Makten utövas och befästs inte minst genom de lekar som är centrala för hela handlingen och genom det språk som flickorna använder sig av framför allt i lekarna. Det är genom lekarna som Doris och Sandra bildar en enhet, definierar varandra som subjekt och i samhället. De blir inte bara Doris och Sandra i leken, de blir Doris Natt och Sandra Dag, de blir Ensamheten&Rädslan. De kommer varandra nära både fysiskt och mentalt, men med olika grader av ömsesidig känslainvestering. Lekarna i kombination med lögnernas konsekvenser gör även att makthierarkierna omkullkastats och den viktiga Förändringen i relationen sker. Denna roman är ingen psykologisk thriller, det är en i högsta grad realistisk utvecklingsroman i kvinnornas och de förbisedda tonåringarnas förtecken. Författaren kan ”leva rövare med realismens berättargrepp och kronologi men ändå skapa absolut realistiska platser för läsaren att promenera omkring i”.²

Jag kommer att genomföra analysen med hjälp av följande frågeställningar:

- Varför uppstår en maktrelation mellan två trettonåringar och hur gestaltar sig denna makt? Vad är det som står på spel?
- Vilken roll spelar lekarna (de performativa akterna) för flickorna och för maktspelet?

---

¹ Monika Fagerholm, *Den amerikanska flickan* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag 2006).

Sidhänvisningar till studieobjektet ges härnäst inom parentes efter citatet.

² Pia Ingström, ”Slutet på glitterscenen”, *Göteborgs-Posten* 2005-10-01.

- Lögnerna – hur uttrycks de?

1.2 Disposition och metodologiska utgångspunkter

Jag kommer att avgränsa undersökningen till huvudkaraktärerna Sandra och Doris och använder jag mig av andra mindre centrala karaktärer är det för att underbygga eller ytterligare exemplifiera mina resonemang. Metoden ligger i att genom textexempel ur studieobjektet påvisa hur makten befästs och hur den gestaltar sig i lekarna och lögnerna och backa upp resonemangen med uppsatsens teorifundament.

De teoretiska utgångspunkterna gör jag en genomgång av i kapitel 2. Kapitel 2 är uppdelat med Michel Foucaults maktbegrepp först, Judith Butlers performativitetsteori därefter och slutligen ett kortfattat teoriblock kring lekande utifrån en avhandling av Erik Zillén. Med hjälp av lämpliga böcker om maktanalys och performativitet får den här uppsatsen alltså sin teori. Jag kommer i analysen därmed använda mig framför allt av utvalda delar av Michel Foucaults och Judith Butlers resonemang kring de respektive begreppen.

Analysen av maktrelationerna i *Den amerikanska flickan* kommer att göras i kapitel 4, efter en kortfattad men nödvändig presentation av studieobjektet och författaren vilket jag anser vara motiverat för att få en fruktbar ingång i arbetet, och för att romanen är relativt nyskriven. Kapitel 4 kommer att delas in i flera underkategorier med olika tonvikt och syften. De fyra huvudpunkterna maktrelationerna, lekarna, lögnen och språket kommer jag att så långt det går försöka isolera från varandra för att i den avslutande diskussionen sammanfoga och analysera tillsammans som delar av den helhet jag ämnar få fram genom analysen. Kapitel 4.2, det vill säga ”Performativitet i lek och språk”, delar jag upp i de två underkategorierna lek och språk. Inte för att det över huvud taget går att separera leken från språket – utan för att jag anser uppdelningen vara nödvändig för strukturen i analysen.

1.3 Material och forskningsbakgrund

Forskning på de metodologiska förutsättningarna existerar i högsta grad men på min primärkälla finns det inget akademiskt material i form av uppsatser eller avhandlingar att tillgå. Det finns en del skrivet om Monika Fagerholms författarskap och stil och detta material används i den mån det handlar om likhet eller viss tematik i Fagerholms

författarskap. Det man kan drista sig till att konstatera är att Fagerholms författarskap ofta kretsar kring människor med ganska så omfattande brister. Och dessa placerade i en miljö där människorna är lättare att urskilja än i en myllrande stad. I en intervju i *Göteborgs-Posten* säger författaren:

Jag gillar att skriva om människor som det finns friktioner i. Dessutom tror jag att många är det (ansvarslösa). Lorelei Lindberg och Ålänningen [Sandra Wärns föräldrar i *Den amerikanska flickan*], de är inte helgjutna, och det är såna människor jag tycker om att skriva om. Det finns i Lorelei Lindberg nåt slags hemlighet, nåt slags hålighet, ett tomrum.³

Godhet och solidaritet trots brister färgar stämningarna, och en tro på människan, trots allt fult och fel hon kan åstadkomma. Att det ofta handlar om unga flickor och kvinnor är också ett tydligt genomgående tema. Det är flickorna och kvinnorna som tolkar, skapar och bestämmer världen. Och i *Den amerikanska flickan* blir temat än mer intressant eftersom det kretsar kring två så unga människor, flickorna är 13 år gamla i romanens inledningsskede. Hur ställer sig så unga människor till moral och eventuell skuld? Är det dessa frågor flickorna försöker röna ut genom sina lekar? Är det just kanske genom att undersöka dessa frågor som makten kan lokaliseras?

Eftersom bokens utgivningsdatum ligger nära i tiden finns alltså inte något bakgrundsmaterial i direkt relation till just den här romanen att tillgå. Men i en överblick av bokens mottagande får man genom intervjuer med författaren samt recensioner av boken som finns att tillgå ändå en god kringuppfattning. Källorna har här varit dels litterära tidskrifter i anslutning till Monika Fagerholms tilldelande av 2005 års Augustpris, och dels utvalda dagstidningsrecensioner.

2. Teoretiska utgångspunkter

2.1 Vad är makt?

Det är ur Michel Foucaults diskursanalys som hans maktteorier tar sin form. Här finns det flera maktperspektiv att använda och jag har valt hans sätt att se på makt och vetande som två begrepp som går hand i hand, och inte är varandras motsatser, utan snarare varandras förutsättning – de är ”oupplösligt förbundna med varandra”.⁴ Detta på grund av att greppet helt enkelt är mest användbart i min analys av

³ Ulf Johansson, ”På språkresa längs sidenvägen”, *Göteborgs-Posten*, 2005-10-01.

⁴ Roddy Nilsson, *Foucault. En introduktion* (Malmö: Égalité 2008), s. 84.

maktrelationerna och dess uttrycksformer i *Den amerikanska flickan*. Foucaults grepp om makt gestaltar sig sedan i Butlers performativitetsbegrepp där maktrelationerna befästs i och med lekarna och det uttalade ordet, vilket blir ett användbart verktyg i min analys.

Makten är produktiv, menar Foucault, den driver någonting framåt. Den behöver nödvändigtvis inte vara negativ, utan kan vara positiv i den bemärkelsen att den är just produktiv.

[...] dessa specifika och regionala makter har absolut inte som grundläggande funktion att förbjuda, hindra och säga 'du skall icke'. Den ursprungliga, väsentliga och permanenta funktionen hos dessa lokala och regionala makter är i själva verket att de ska producera en duglighet, en färdighet, framställa en produkt.⁵

När Foucault här talar om makten som produktiv och positiv ska man inte glömma bort att det är inte makt i litteratur han talar om, utan den samhälleliga och den politiska makten och dess konsekvenser i form av resultat och prestation. Dock är makten i sig produktiv (förutsatt att man är överordnad makten det vill säga), vilket kan anammas i vilket syfte man än ämnar använda sig av begreppet. När Foucault kan tala om en välvilja med stålhandske kan man i min analys se det som att maktrelationen som skapas mellan flickorna är farlig, destruktiv men framåtdrivande och kontrollerande av något i viss mån okontrollerbart.

Genom att inneha kunskap om hur en maktteknik används kan man förvänta sig vissa effekter av den, och därmed eventuellt styra ett skeende, förutsatt att kunskapen inte skiftar värd. Ingen kunskap utan makt och ingen makt utan kunskap lyder mantrat. Denna utgångspunkt med makten och vetandet som obarmhärtigt oupplösliga är således det maktperspektiv som jag åsyftar när jag i min uppsats talar om begreppet makt.

I *Sexualitetens historia*⁶ undersöker Foucault hur makt och vetande fungerar i en diskurs kring sexualitet och ett eventuellt förtryck av sexualiteten genom historien. Han vill få reda på hur strukturen av makt och vetande fungerar som får människan att bekänna sexualitet och lust. Makten har alltid haft behovet av att veta, och bekännelsen har i västvärlden blivit maktens applicerade tvångsverktyg för att

---

⁵ Michel Foucault, "Maktens maskor", övers. Jan Stolpe, *Diskursernas kamp. Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson*, (Stockholm: Brutus Östings Bokförlag Symposium 2008), s. 210.

⁶ Michel Foucault, *Sexualitetens historia. Band 1, Viljan att veta* (Göteborg: Daidalos 2002).

”tillförskaffa sig” sanningen om drift och sexualitet. Makt – vetande har enligt detta synsätt alltså format hela den bild vi i dag har av oss själva och vår sexualitet.

I *Sexualitetens historia* diskuterar Foucault alltså kedjan makt – vetande – sexualitet och resonerar kring hur ideologiska faktorer genomsyrat maktens tal om sexualitet. Maktrelationer och makthierarkier existerar, om än inte aktivt eller medvetet, i alla mänskliga relationer; mellan vänner och bekanta, i förhållanden, mellan lärare – elev, förälder – barn, grannar, klasskamrater, kollegor, på institutioner och i de politiska statsapparaterna. Vetandets makt där det handlar om vem som besitter den och hur denne handskas med överläget. Och det är just de *mänskliga* makt-kunskapsrelationerna som Foucault intresserar sig för.

Hur befästs makt? Vad händer i maktrelationerna? Vilka medel används? Dessa frågor ställs av Michel Foucault angående en maktens analys och går i allra högsta grad att använda i min analys av makten i *Den amerikanska flickan*. Även om relationerna är fiktiva är det ändå relationer som där likväl som i alla andra förhållanden innefattar en hierarki och som representerar och ger en spegelbild av ett samhälle, en struktur eller ett visst samhällsklimat.

Foucaults syn på makt(er) är att den är dynamisk, den rör sig alltid, ändrar fokus och mening. ”De som är i överläge vid ett tillfälle kan vid ett annat hamna i underläge.”⁷ Denna aspekt vill Foucault analysera mellan individer, inte som något strukturellt som kan symbolisera eller avtäckta något slags samhällssystem. Den som innehar kunskapen, för sig själv i en lögn eller politisk kunskap eller kunskap om kroppen o.s.v., har automatiskt makten. Åtminstone för nu. Kunskap förändras och därmed även maktpositionerna. Det är således finjusteringar i vetandets ordning som frambringar hur maktförskjutningar kan uppstå. Hela spektrat kan naturligtvis diskuteras, beroende på om man talar om frågan på individbasis eller som något mer övergripande.

Foucault menar även att makt är en icke-intentionell effekt. Subjektet som utför makthandlingen kan mycket väl vara medveten om vad han eller hon gör, *veta* vad han eller hon gör, dock inte vad konsekvenserna kan bli. Detta kan man kanske tycka är en självklarhet eftersom ingen någonsin kan skåda in i en ännu orörd framtid, men det är nog lättare än man tror att se det handlande subjektet som en iskall strateg.

---

⁷ Nilsson, s. 86.

Handlingar, oavsett intentioner, för med sig konsekvenser. Man kan föra rationella kalkyleringar kring hur saker och ting ska bli men man kan aldrig vara helt säker, och det är just här, i ovissheten, som maktomkastningen kan tillåtas ske. Och ”i en ny situation med nya förutsättningar kan förhållandet alltid `kastas om`”.⁸

2.2 Performativitet enligt Judith Butler

Performativitet är ett begrepp som används för att betona hur alla människor aktivt förhåller sig till genusordningen. Genusteoretikern Judith Butler talar om att man ”gör” genus, man utövar sin identitet, man ”iscensätter”. I detta performativa ingår alltså ett slags (omedvetet eller medvetet) agerande, ett definierande av sig själv och av andra i ett samhälleligt nät genom handling och språk, och av dessa i kombination. Performativiteten betecknar alltså hur identiteter aldrig är naturliga och spontana fenomen, utan måste skapas genom aktiva handlingar. Identiteter är därför alltid en effekt av imitativa processer. Flickorna i *Den amerikanska flickan* kallar på varandra, stiliserar sig själva och formar personligheter, subjektet, genom de identitetsskapande akterna.

Som Butler också skriver i *Genus ogjort*: att ”kroppen ger upphov till språket. [...] Vi säger någonting, och menar någonting med det vi säger, men vi gör också något med vårt tal, och det vi gör, hur vi påverkar en annan med vårt tal, är inte det samma som innebörden vi medvetet förmedlar”.⁹ Detta innebär alltså att performativa handlingar är sådana som inte bara beskriver, utan faktiskt också upprättar det den beskriver, och i *Den amerikanska flickan* handlar lekarna och dessas tillhörande språk, det performativa, om att Doris och Sandra definierar varandra utifrån sitt handlande och sina roller och personligheter i lekarna. När det gäller performativitetsbegreppet kommer jag inte att direkt fokusera på genusaspekter i romanen, utan på de performativa akterna i sig och hur de definierar och utgör subjektet.

I *Genustrubbel*¹⁰ skriver Butler att feministisk teori och litteratur antagit att ”[...] det finns en `handlande` bakom handlandet; utan en handlande person sägs det inte kunna finnas någon verkande kraft och alltså ingen möjlighet att initiera en

---

⁸ Nilsson, s. 94.

⁹ Judith Butler, *Genus ogjort. Kropp, begär och möjlig existens* (Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag 2006), s. 199 f.

¹⁰ Judith Butler, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion* (Göteborg: Daidalos 2007).

omvandling av samhällets dominansrelationer”.¹¹ Här ställer sig Butler kritisk till den del av resonemanget där man talar om den handlande som den styrande, Butler menar att man kan behöva resonera som så att handlandet i sig är det enda som existerar. Identiteten är ”gjord”, den är performativt skapad.

”Sålunda visar sig genus [...] vara performativt – det vill säga, konstituera den identitet som det påstås vara. På så sätt är genus alltid en handling.”¹² När Butler talar om genus och hur detta begrepp bör definieras och förklaras talar jag mer om performativiteten som identitetsskapande, med genusaspekten isolerad från mina resonemang eftersom det skulle bli en annan analys med andra tillhörande frågeställningar. Jag vill peka på och använda begreppet performativitet i det att handlingar, i detta fall lekarna och dess tillhörande språk, konstituerar subjektens och personligheternas position på gott och ont, utan egentlig legitimitet.

2.3 Lekens karaktäristika

Erik Zillén gör i sin avhandling *Den lekande Fröding*¹³ en författarskapsstudie av Gustaf Fröding. Som titeln indikerar är Zilléns huvudtes i avhandlingen att leken är en bärande del i Frödings produktion. Det jag för min egen analys kommer att använda mig av är den del där Zillén skriver om olika sorters lekstrategier, och jag kommer då att koncentrera mig på den del där han beskriver språk- och rollekar, med andra ord det avsnitt som behandlar hans teoretiska utgångspunkter. Rollspel är ett mycket intressant ämne, och vad det är som skiljer just rollspel från ”vanligt” skådespel. Zillén använder sig i sin tur av Liv Vedeler vid Oslo Universitet, när han ska beskriva rollekens karaktär och särart:

Rolleken grundar sig på en ”på låtsas”-operation och kan beskrivas som en aktivitet ”hvor barnet simulerer en annen persone eller et annet vesens identitet eller karaktersegenskaper. Barnet later som om det er en annen enn seg selv”.¹⁴

Zillén presenterar flera olika vinklar av vad rollekens karaktär består av, med det gemensamt att det är ett experimenterande med identiteter som gemensam nämnare

---

¹¹ Butler 2007, s. 78.

¹² Ibid, s. 77.

¹³ Erik Zillén, *Den lekande Fröding. En författarskapsstudie* (diss. Uppsala/Lund: Nordic Academic Press 2001).

¹⁴ Ibid, s. 20 f. Det norska citatet är ingen förstahandskälla, från: Liv Vedeler, *Barns kommunikasjon i rollelek* (Oslo: Universitetsforlaget 1987).

och att man i och med rollen blir någon annan. Zillén skriver att: ”Rösten och talet fyller en viktig funktion i rolleken konkreta utagerande”.¹⁵ Talet, inom ramarna för leken, i *Den amerikanska flickan* är fundamentalt för lekens karaktär. Exempelvis är/ blir talet och språket poetiskt och svävande i det fall Sandra ”är” Eddie de Wire, det blir vulgärt och melodramatiskt när Doris iklär sig en identitet som den så kallade Träskdrottningen. Sandra och Doris uttalar varandra och definierar varandras personligheter i språket de gemensamt skapar genom de olika och föränderliga lekarna.

3. Presentation av *Den amerikanska flickan*

3.1 Monika Fagerholm och *Den amerikanska flickan*

Monika Fagerholm presenterar en egen värld: Trakten. En flicka har en sommar vistats i Trakten, en amerikansk flicka vid namn Eddie de Wire. Flickan drunknade i Bule Träsket och det som återstår av just det förloppet är byggt på rena spekulationer och Sandra och Doris lockas av att rekonstruera det redan mystifierade händelseförloppet. Hur det ser ut i en liten trakt med nära kopplingar mellan människorna är generellt och tämligen igenkännbart. Monika Fagerholm menar själv att just småstaden är en ultimata miljö för att analysera och beskriva maktutövningar på.¹⁶

Sandra och Doris som finner varandra ett par år efter Eddies de Wires död börjar alltså spekulera i händelserna kring dödsfallet. En lek och ett fantasifoster som till en början har oskuldsfull karaktär tar med tiden fyr och får oanade konsekvenser, dock subjektivt snarare än objektivt. Och konsekvenserna av handlande, som jag tidigare nämnt, är enligt Foucault alltid en osäkerhetsfaktor. Här kan man enbart spekulera. ”Man visste inte alltid om det var allvar eller lek. Och om det var lek, i så fall, vilken lek?” (s. 11) står det i den allra första karaktärsbeskrivningen av Doris Flinkenberg. Man vet aldrig riktigt vem som styr vem och med vilka medel – om det är lek eller verklighet. Leken bollas och experimenteras fram genom handlingen mellan

---

¹⁵ Zillén, s. 21.

¹⁶ Torsten Hallberg, ”Succéförfattarinnan Monika Fagerholm ser sitt skrivande som en bussresa!”, *Nordens Tidning*, 2005:4, s. 9.

respektive Sandra och Doris, men det är Sandra som slutligen får leken och språket i sin makt och som därmed styr leken i och med att hon får övertaget över Doris med sina lögnar.

Tiden är sextio-sjuttital, en tid präglad av rotlöshet, med dess avtryck på människorna och dess roll i samhället. Monika Fagerholm uttrycker det i en intervju i *Nordens Tidning*:

[...] Det är inte själva det storpolitiska, ockupationen i sig som intresserar mig, utan vad det har gjort med människorna som bodde där. Rotlösheten hos dem som kom tillbaka dit efter 1956, när det blev fritt igen. Somliga kom aldrig tillbaka, en ganska traditionell landsortsmiljö splittrades. [...] Jag ville undersöka den här sortens människor. De som inte är riktigt självklara i sin miljö och sin identitet.¹⁷

Det är alltså de själsliga och mentala tillstånden som Monika Fagerholm är intresserad av, som hon vill försöka tränga in i och förstå. Hon vill också ta reda på hur mytbildning går till och kan te sig, och i fallet romanen yttrar sig detta tydligt i de lekar som flickorna leker, och utför detta nästintill rituellt med ett eget språk och ett eget handlingsmönster.

”– Vad som är intressant är hur myten formar oss som människor och bidrar till att göra oss till de vi är. Myten har en enorm påverkan. Den är en del av det moderna samhället”,¹⁸ säger Monika Fagerholm ytterligare och i *Den amerikanska flickan* visar hon hur fundamental myten/löggen/leken blir för Doris och Sandra och deras individutveckling och öden.

4. Undersökning/analys

4.1 Maktkamp och lek med makt

Foucaults sätt att se på makt och kunskap som två sidor av samma mynt är ett passande och fruktbart verktyg i analysen av mitt studieobjekt *Den amerikanska flickan*. Eftersom romanens fokus ligger på makt, lek och lögn, och då specifikt löggen som maktmedel, i ett rollspel mellan de två huvudkaraktärerna Sandra och Doris, är det indirekt makt och vetande det handlar om. Den eller de som innehar

---

¹⁷ Hallberg, s. 8.

¹⁸ Ibid, s. 9.

sanningen kring en lögn är de som besitter makten, oavsett om positionen är medveten eller ej. Lögnen används för att styra, antingen maktutövaren själv eller andra, genom att omforma den uttalade verkligheten, lägga till eller dra bort. En konstruktion som kan få konkreta effekter och konsekvenser. Ett luftslott, inte byggt på lös sand, utan på stadiga fundament.

Doris Flinkenerg och Sandra Wärn träffas när de är 13 år och går av olika anledningar skilda vägar mitt inne i den mest bråddjupa tonårstiden, då 16 år gamla. Båda är udda, vill inte identifiera sig med de andra i Trakten, vill inte vara typiska, varken köns-, stil- eller tidstypiska. Den tomma bassäng flickorna har som sin primära lekplats kan därför ses som en metafor och definition av deras utanförskap. Sandra och Doris bildar sin egen tvåsamhet – kallar sig ”Ensamheten&Rädslan”, Syster Natt och Syster Dag, och definierar således varandra utifrån en icke-normativitet. De går med andra ord inte med på hur saker och ting bör vara utifrån en rådande ordning. Definitionen och formandet av personligheter sker här genom handlande, genom behärskandet av ett eget språk och genom hur språket behärskar dem. De gör sig beroende av varandra i sin tvåsamhet. Till en början skapar de leken för att de behöver en trygghet men när världen utesluter dem blir de hänvisade till enbart en sanning – lekens.

I Doris rum på andra våningen i kusinhuset, där var det ganska trivsamt, verkligen. En så pittoresk fin liten vindskammare, perfekt för två små flickor att leka sina lekar i. Men det skulle aldrig bli så, aldrig en plats där Sandra Wärn och Doris Flinkenberg höll till. För det fanns redan något annat som de var förbundna med. Deras var redan huset i den dyigare delen av skogen, framför allt källarvåningen och bassängen utan vatten i.

Det här rummet, Doris rum i kusinhuset – det var, ja, för normalt. Inget rum för Ensamheten&Rädslan eller för Syster Natt och Syster Dag. (s. 124)

Det normala är inte deras att definiera sig med. Doris och Sandra vill vara i fred i sina lekar, med sitt språk och i sin gemenskap i utanförskapet. Kan de inte skaffa sig makten över sin omvärld och verkligheten kan de åtminstone skaffa sig makten över sig själva – och i stigande grad även varandra.

Lögnen som är i fokus, är som sagt Sandras att utöva. Alla har varit tonåringar, har befunnit sig mitt i den komplexa så kallade adolescensen (gällande de sociala och psykologiska förändringar det innebär att gå från barn till vuxen), och känner också därför igen att lögnerna ofta är gängse för att sätta en guldkant på en många gånger svår eller urbotat trist tillvaro, eller för den delen som ren överlevnadsstrategi. I Sandras

fall förvränger hon hela sin uppväxt och bakgrund för Doris som lyssnar blint och imponerat. Lögnen är absurd (och egentligen onödig) men ändå övertygar den såväl hennes bästa vän, den kritiska och uppmärksamma läsaren som Sandra själv. Man vet aldrig vad som är sant i Sandras utsagor eller vad som är påhittat, eller kryddat. Det är just detta som laddar texten, som gör att en roman som i första anblicken ter sig som en skröna först i efterhand blir till en högst realistisk psykologisk utvecklingsroman. Men – Elisabeth Hjort skriver i en artikel i tidskriften *Trots Allt* att Fagerholm varken vill eller avser att psykologisera, utan att ”hon skriver som en reaktion mot det automatiska psykologiserandet av tillvaron. Hon betraktar en förlorad verklighetsuppfattning som ett extremt sätt att vara i världen, inte som en sjukdom. Människors yttersta smärtpunkter”.¹⁹

Hur befästs då makten mellan Sandra och Doris? Vad händer i maktrelationerna? Vilka medel används? Dessa frågor tillhör en Foucaulsk analys kring problematiken makt – vetande, vilket jag väljer att dra en extra växel på och modifiera till makten och lögnen, eftersom bakom lögnen finns en kunskap och ett vetande om vad som döljs, det vill säga anser jag här vetande och lögn vara varandras ungefärliga motsvarigheter.

Makten i fallet Sandra Wärm – Doris Flinkenberg befästs från begynnelsen i grund och botten i och med lögnen. Lögnen kring vem personen Sandra är, vad som är hennes bakgrund, vem hennes pappa Ålänningen är och var hennes mamma Lorelei Lindberg egentligen befinner sig och vad som hände med henne. Makten befästs även i de lekar som flickorna leker, leken om den amerikanska flickan där Sandra med tiden ”blir” Eddie de Wire, klär sig som hon, talar som hon, koketterar och spelar på en schablonbild av den döda samt leken kring Sandras mammas liv, vilken alltså bygger på Sandras påhitt om sin tillvaro. Och det är i detta, i själva performativiteten²⁰, som flickorna definierar, formar och kallar på varandra och så småningom även relationen förändras vad gäller underläge – överläge. Jag använder mig av Judith Butler som tydligt beskriver detta i *Genus ogjort*: ”Den talande må återge en rad händelser i det förflutna, men den talande gör också något mer: genom

---

¹⁹ Elisabeth Hjort, ”Leken och verkligheten”, *Trots Allt*, 2006:1.

²⁰ Judith Butler, *Excitable Speech, a Politics of the Performative* (New York: Routledge 1997). Butler resonerar kring att vi som individer konstitueras genom språket och att det är språkliga konstruktioner och handlingar som har makten över hur vi formas som subjekt. När Butler talar om att genus alltid är en handling, ligger i denna analys fokus på att subjektet konstrueras genom handlingar.

att tala presenterar den talande kroppen som begick gärningen, och begår samtidigt en annan gärning, och presenterar kroppen i dess agerande”.²¹

Doris och Sandra tar sig rätten att tala och ”gör” eller skapar varandras identiteter genom lekarna, som i sin tur antingen bygger på eller mynnar ut i lögnerna. Och lekarna blir farliga. Vid det tillfälle återspeglar Sandra ett skeende, verkligt eller överkligt, för sitt inre och låter Doris inta en roll. ”Så sträckte hon ut sitt pekfinger som en pistol och sa med hög och myndig röst: `Pang! Du är död!’”. (s. 102) En oskyldig lek? Eller en lek som börjat gå överstyr? Och vad innebär det? Farligheten i dessa situationer förstärks också genom att flickorna under en längre period stänger in sig i huset i skogen där Sandra bor, för att ännu mer få isolera sig från omvärlden och skapa sig sin egen verklighet.

Vad händer då i maktrelationen? När flickorna först träffas är det Doris som är den vilda, bångstyriga och gränslösa ungen. Hon praktiskt taget tvingar sig på Sandra, bryter sig in i hennes hem och skrämmer henne till umgänge. En beundran uppstår från Sandras håll och de skapar snabbt en gemenskap, blir varandras familj. Doris förklarar för Sandra varför de ska se varandra som syskon: ”`Du och jag, Sandra´. Slog Doris fast. `Man har farit alldeles tillräckligt illa med oss. Jag med mina ärr och du med din tragiska familjebakgrund. Heintz-Gurt, Lorelei Lindberg, allt det där. Du och jag, Sandra, vi vet vad det är att lida’”. (s. 138) Man skulle kunna se det som att Doris känsla av samhörighet med Sandra bygger på falska premisser. Eller inte, eftersom sanningen kan ses som helt och hållet subjektiv och en tragisk familjebakgrund kan innebära så mycket.

Men det är Doris som introducerar Sandra i Leken i allmänhet, och leken om mysteriet med den amerikanska flickan i synnerhet. Doris har övertaget, Sandra hänger på, suger i sig en ny värld, en värld av fantasi, lekar och handling. Lekarna utförs, nästan rituellt, med jämna mellanrum. Doris säger att för att lösa gåtan om Eddie de Wire måste de ”gå i hennes mockasiner” (s. 164). Men det kommer att ske en svängning i makthierarkin, det uppstår en spricka på vägen. Sandra tar Eddies roll i lekarna, fastnar där, liksom apatiskt. Upprepande, monotont och tvångsmässigt. Doris tröttnar, hon vill leka andra lekar. Flickorna blir ju också äldre och det är just i den utvecklings- och tidsmässiga förändringen som många barndomsvänskaper plötsligt

---

²¹ Butler 2006, s. 176.

kan självdö. Doris vill framåt, Sandra vill vara kvar och leva i det gamla nuet. Sandra skapar också nya lekar om sig själv med Doris som medagerande, situationen är omvänd. Makten förflyttas paradoxalt nog till Sandra, som spär på sina lögner om sig själv och sitt liv ännu mer, för att få kontroll över sig själv eller över att Doris vill vidare. Sandra tar sig rätten att styra. Med tiden kommer Doris att utveckla ett slags outtalad rädsla för Sandra, dels för att Sandra "blir" Eddie de Wire och ändrar sin tidigare självförtroendebefriade personlighet och dels för att hon börjar förstå att historierna bakom leken om Sandras liv kanske inte är helt sanna. Men hon vet inte, Sandra har makten, hon har just nu sanningen i sin absoluta och suveräna besittning.

En röd regnkappa på ett fotografi.

"Han kom i en vit jaguar – "

"En sak Sandra. Det där telefonnumret. Det finns ju inte."

[...]

De gamla sammanhangen fanns inte, de som tillsammans bildat en värld man rörde sig i med självklarhet. Nu gällde det att bygga upp nya världar. (s. 253)

Citatet ovan illustrerar hur pass världsomvälvande lögnernas uppenbarelse blir för den tidigare bergfasta Doris. Efter misstankarnas födsel begynner en ny lek/handlingsplan som de låter kalla "Uppdrag bemästra rädslan" (s. 257). Doris försöker återta kontrollen genom att förnya lekarna, få dem över på sina villkor. Få Sandra att återgå till det underlägsna utgångsläget. Plötsligt handlar det om vem som är starkast.

En intressant och viktig vändning i maktstrukturen i *Den amerikanska flickan* sker inte minst i den sexuella lek/relation som Doris och Sandra inleder.

Efter det sexuella uppvaknandet tycktes det vara så att blondheten var det som skulle vara Doris-som-kvinnas färg. Långt och mjukt dessutom, föll det ljusa håret ner på hennes axlar och vidare då det växte ut och växte ut. Omöjligt att förbigå. Sandra, på bassängens botten, kammade och borstade och hade sig med det.

Telefonen ringde. Sandra svarade inte.

"Det kan ju vara Lorelei Lindberg", sa Doris. "Ska du inte svara?"

"Inte nu" sa Sandra stelt från mitt i leken. "Nu vill jag leka." (s. 265)

Dels är det faktum att Doris relativt plötsligt har förvandlats från en klumpig unge med rufsigt hår och stora tänder till en feminin, vuxen Doris, en delvis annan person. Förvandlingen sammanfaller även med Doris underlägsenhet i såväl lekar som förhållandet till Sandra. Sandras lögner binder henne vid och förstärker ett destruktivt beteende samtidigt som hon njuter av makten som ligger i att Doris i själva verket ingenting vet. Att Doris är dum.

De medel som används i det berörda maktspelet bör väl knappast behöva uttalas vara lögnen. Lögnen och leken och leken i lögnen. Samt språkets makt över flickorna och vice versa. Doris befäster först sin ställning med att vara den som inviger Sandra i sin egen värld av lekar. Sandra kommer senare att ta makten genom att göra lekarna till sina och innesluta sig i dem samtidigt som hon utesluter Doris. Hon modifierar lekarna till någonting som Doris inte vet hur man spelar med i. Sandra tar makten genom att leda Doris in i lögnerna om sig själv, om hon ens är medveten om att hon talar osanning.

”Alpvilla i snö 1500 bitar” (s. 49) står det i ett visst sammanhang i romanens början. Det är Sandras sätt att beskriva sitt framtida hem i Trakten (huset i den dyigare delen av skogen som hemmet rubriceras som), det hem där allt det bisarra (eller kanske helt naturliga?) ska komma att utspela sig. Och det är först i efterhand man förstår att pusselmetaforen är viktigare än vad den kan tyckas vid en första anblick. En illusion, ett hoplappande av fragment till en helhet som inte stämmer överens med verkligheten, men inte heller är dess motsats. Lögnen blir på både gott och ont en livets och fantasins kompromiss i fallet Sandra Wärn.

Varför uppstår då en så stark maktrelation mellan två så unga individer? Sandra och Doris hjälper på ett sätt varandra att bygga upp varandras identiteter i en ålder av extrem lättpåverkan. Lekarna och myterna, kärleksrelationen och uteslutandet av andra människor gör dem starka men även oerhört sårbara för sprickor i vänskapsfasaden. Undertryck och den utagerade homosexualiteten har satt saker på spel som från början var en slags trygghet. Det som står på spel är egentligen hela verklighetsuppfattningen och självbilden, vilket när de unga kvinnorna ”separerar” leder till oproportionerliga konsekvenser. Lekarna har sammanflätat flickorna och de hyser en ovillkorlig lojalitet gentemot varandra på samma sätt som de känner obarmhärtig motvilja mot resten av världen – eftersom de har så förkrossande lite inflytande på den. Sandras lögner om sitt liv, sin mamma och sin person utageras i de skiftande lekarna vilket alltså avbildar sig i Doris bild av Sandra och därmed också av sig själv. När Doris begriper att lögnaktigheter har förekommit, förstoras dessa upp och, paradoxalt nog, i brist på kommunikation känner Doris att hela bilden av allt, av livet och självet, rasar samman och måste revideras. ”Och det var Doris Natt, eller var det Doris Dag, eller var det träskdrottningen eller någon annan av de många

identiteterna i de många lekarna som hon redan hade hunnit leka i sitt liv? Man visste inte. Men kanske var det inte viktigt mer.” (s. 11)

4.2 Performativitet i lek och språk

4.2.1 Lekens makt

På engelska har verben ”spela” och ”leka” samma glosa – det vill säga ”play”. Och vad är då skillnaden i själva utförandet? Likväl i *Den amerikanska flickan* är begreppen sammanflytande. Sandra och Doris leker och skådespelar på samma gång. De leker ut sina drömmar, sin ångest och sin framtid. Leken/spelet blir här ett sätt att skapa subjektet och det är här performativitetens aspekter kan appliceras på romanen.

På tal om lekens vikt i romanen och lekens vikt i verkliga livet säger Monika Fagerholm i en intervju:

I *Den amerikanska flickan* är det iscensättning på alla nivåer. Den stora historien är flickornas lekar, som konkret visar vad som är viktigt i deras liv. Genom lekarna berättar de vilka de är och vad som hänt dem, de erkänner vad de varit med om. Båda har en ganska hemsk barndom och vänder sig till varandra i en stor nöd, med ett behov av någon som ser. Fast det är svåra saker så är själva lekandet läkande, terapeutiskt.²²

Leken om mysteriet den amerikanska flickan Eddie de Wire uppfinns av Doris på Doris initiativ och villkor med Sandra som medbeträktare och lärjunge. I det att Sandra kommer att ta på sig rollen som Eddie själv uppstår dock en slags överläge – underläge i relationen mellan flickorna. Sandra behöver inte längre vara den lilla harmynta, tystlåtna personen Sandra. Hon kan vara vem hon vill, var hon vill och när hon vill, hon kan upptäcka och etablera ett nytt jag med nya attribut och ny personlighet. Hon kan vara i Lilla Bombay, moderns gamla nedlagda sidenaffär, hon kan vara i bassängens kärleksnäste tillsammans med Doris, som i en maharadjas slott. Varken yttre eller inre gränser existerar, förutom de som gränsar till verkligheten.

Lekarna har teman. Erik Zillén skriver i *Den lekande Fröding*: ”Rolleken konstrueras ofta kring ett sammanhållande tema, men är i regel ändå så flexibelt att den lekande fritt kan röra sig in och ut ur en given roll eller växla mellan olika

---

²² Hjort, s. 12.

roller”.²³ Sandra och Doris har vissa ämnen för sina lekar, antingen spekulerar de i eller rekonstruerar den amerikanska flickans liv och död, eller så leker de Sandras mammas imaginära jetsetliv med jetsetälskaren Heintz-Gurt. De kan också leka mer aktiva lekar med ett visst mål som exempelvis ”bemästra rädslan” eller mer verklighetsanknutna rollspel med en mer och mer lös gräns mot verkliga livet. Ju längre tiden går och ju äldre flickorna blir, desto mer på allvar blir också lekarna. Det blir svårare och svårare att separera rollen från den egna identiteten, då de ju har skapat sina identiteter mycket genom just processen i lekandet. Apropå tal och handlande som förbundna skriver Butler:

I dessa samtalsscener märker båda samtalsparterna att det som de säger är i viss mån bortom deras kontroll, men inte för den sakens skull helt omöjligt att kontrollera. Om talande är en form av görande, och om delar av det som blir gjort är jaget, då är samtalet en form av att göra någonting tillsammans och bli annorlunda; någonting kommer att uppnås under loppet av detta utbyte, men ingen vet vad eller vem som blir gjort förrän det är gjort.²⁴

När Sandra helhjärtat tar på sig Eddie-rollen med allt vad det innebär avser hon kanske inte att överta leken från Doris. Men detta blir konsekvenserna av hennes tal och hennes handlande, som den ”nya” och mer främmande Sandra/Eddie. Från att ha gjort språket tillsammans skapar sig Sandra själv ett eget, plötsligt utan överenskommelser med Doris.

Det var såhär det började. Allra först: de var sig själv nog. De gjorde huset till sitt och tog upp sina gamla lekar. På skoj, så smått. Doris Flinkenberg var Lorelei Lindberg som mötte Heintz-Gurt på nattklubben Den Skenande Kängurun, och Sandra lekte den amerikanska flickan, i kvadrat. ”Ingen kände min ros i världen som jag.” ”Jag är en främmande fågel.” ”Hjärtat är en hjärtlös jägare.” Så deklamerade hon, tills all mening nästan gick ur orden. Och Sandra gol: ”titta mamma, de har förstört...”, för full hals och gjorde ähum-rörelser, överdrivna och obscena, med kroppen, och Doris kunde inte låta bli att försöka åla sig på samma sätt... fast bara en stund. Sedan slutade de. Tystnade. Kände sig illa till mods över helgerånet.
För det var för verkligt, i alla fall. (s. 254)

I den här delen av romanen är det som om flickorna desperat försöker klamra sig fast vid det bekanta, vid sina ursprungliga lekar. De kan inte längre påminna sig om att det bara är på lek. Som det står: det var för verkligt. Sandra överdriver sitt Eddie-spel, dessutom mer och mer utan Doris. Sandra klarar sin lek själv, utan backup från Doris. Och de leker inte tillsammans längre, vilket egentligen är den största skillnaden från tidigare. Den sammanhållande leken har blivit två osammanhängande.

---

²³ Zillén, s. 21.

²⁴ Butler 2006, s. 177.

Från att från början ha skapat sina egna subjekt, det som de innan tyckte att de saknade egenmakt över, genom att spela upp versioner av lekar utförda på ett speciellt sätt och enligt speciella regler och lagar, har nu det performativa i leken tagit sig andra uttryck på andra villkor. Monika Fagerholm uttrycker i en intervju precis hur på allvar dessa lekar blir i ett tillspetsat skede:

Leken i sig är inte oproblematisk. Den amerikanska flickan handlar mycket om sanning och fiktion. Och att det faktiskt är ett livsfarligt tillstånd när leken tar över verkligheten. I början skapar flickorna sin värld för att de behöver trygghet, men ju mer omvärlden utesluter dem desto mer blir de hänvisade till sin egen lek. Lekens sanning blir den enda sanningen för dem och när Doris börjar tvivla på den så rasar världen ihop.²⁵

I relation till ovanstående citat är det viktigt att påpeka att det enligt Butlers resonemang inte finns någon skillnad mellan lek och verkligheten, leken är verkligheten. I hela romanen finns en moralisk utmaning, frågor om ansvar, skuld och sanning. Sexualiteten som spelar en central roll för flickorna är även något som de förlorar kontrollen över och därmed blir till en maktutlösare men skiftande värdar. Och dessa stora frågor, för två tonåringar, är vad maktkampen uppstår kring. En maktrelation som alltså bygger på individuella spekulationer och gissningar från flickornas håll. Men också från omvärldens. Saken är bara den att flickorna uteslutande hänvisar sig, och hänvisas, till sin egen värld.

I en intervju i *Dagens Nyheter* talar Monika Fagerholm om just socialiseringen i lekarna: ”När Sandra och Doris leker sysselsätter de sig med de stora frågorna om liv och död, skuld och försoning. Fast det ser ut som om de bara är upptagna med sidenlappskartor och silverkonfetti”.²⁶ Hon menar alltså just att det flickorna aktivt gör i lekarna är att de definierar varandra som individer och biologiska varelser, skapar sig en egen existentiell problematik samtidigt som de utesluter problemen genom detta. Det är en process som är nödvändig, en undersökning av det yttre och det inre i en ålder där man så desperat behöver veta vem man är, och inte höra från andra vem och vad man är. Lekarna är verktyget till självbilden. Och i Doris och Sandras fall blir självbilden vriden och onyanserad p.g.a. det utlämnande i situationens absoluta och definitiva tvåsamhet.

---

²⁵ Hjort, s. 12.

²⁶ Marie Peterson, ”Flickornas försvarare”, *Dagens Nyheter*, 2005-03-01.

Den underliggande maktkamp som utspelar sig mellan Doris och Sandra, Syster Natt och Syster Dag, är beroende av och manifesteras genom de roller flickorna påtar sig i sina performativa akter. Det beror på vem de iklär sig, vems röst och språk de låter ljuda och agera ut. Det är när de försöker hitta sig själva bakom karaktärerna som de upptäcker att de trasslat in sig i det garnnystan av lekar och anspelningar som de utövat tillsammans. Och det som alltså börjar som terapeutiska lekar i syfte att med gemensamma ansträngningar förstärka sina identiteter och finna och legitimera sig själva resulterar i att flickorna bara har en sanning att hänvisa sig till. Och den sanningen är en konstruktion av deras egna spekulationer.

”De gamla sammanhangen fanns inte, de som tillsammans bildat en värld man rörde sig i med självklarhet. Nu gällde det att bygga upp nya världar.” (s. 253) Doris bild av hur världen ser ut utan Sandra beror inte alls bara på det som i romanen rubriceras som *det sexuella uppvaknandet*, utan just på vad som händer när Doris börjar växa ifrån och se igenom Sandra. Hon börjar se lögnen och farligheten i de till en början oskuldsfulla lekarna, i och med att Doris växer ifrån lekarna medan Sandra blir mer och mer hängiven dem och låter leken ta över verkligheten. Doris är också äldre när mattan rycks bort under fötterna på henne och, som hon säger, måste bygga upp nya världar utan hänvisningar till lekarnas värld. Och vad har hon då för referensramar utom den identitet hon skapat sig tillsammans med sin bästa vän och bundsförvant?

4.2.2 Språkets makt

”Språket är ju ett perspektiv, ett sätt att se på tillvaron. Bara det att våga ha ett eget, djärvt språk är att erkänna att man är människa med rätt att slåss med världen”,²⁷ säger Monika Fagerholm i intervjun i *Trots Allt*. Språket i *Den amerikanska flickan* är unikt på flera olika plan – författarens språk å ena sidan och flickornas dialoger å andra sidan.

Sandra och Doris skapar sig sitt eget universum med hjälp av det språk de tar i sin makt i lekarna. Det är Doris som introducerar Sandra både i det egna språket och i lekarna som efterhand kommer utvecklas i en symbios mellan dem – för att så småningom utgrena sig i språk som inte längre är konvergenta. Det gemensamma är

---

²⁷ Hjort, s. 14.

inte längre gemensamt, vilket blir ett trauma för såväl Sandra som Doris, men med olika konsekvenser för deras personligheter.

”Bakom träskan’ Doris pekade åt ett speciellt snårigt håll i skogen. `Det är därifrån jag kommer. Från början. O’boy, Sandra. Du skulle bara veta vilka galningar jag härstammar från på både modernet och fädernet.’” (s. 122) Doris bildar en sannmyt kring sin tragiska uppväxt och använder ett språk som man nog kan komma överens om att det inte tillhör en trettonåring. Doris gör sig speciell i Sandras ögon, och Sandra lyssnar storögt. Tills Sandra genom erfarenhet hittar ett eget språk att identifiera sig med. Då vänds uppmärksamheten mot Sandra och det är Doris som lyssnar och betraktar och i stället lär sig och blir kallad på av Sandra. Då är det också Sandra som börjar sin egen mytbildning kring sitt liv, men med osanningen som sitt rättesnöre.

Det språk som Sandra och Doris använder sig av är av ett alldeles eget slag, ett nytt språk vågar man kanske till och med kalla det. Judith Butler resonerar kring performativiteten i språket och dess makt över oss. Hon ställer sig frågan om vi människor är: ”linguistic beings, beings who require language in order to be? [...] If we are formed in language, then that formative power precedes and conditions any decision we might make about it, insulting us from the start, as it were, by its prior power”.²⁸ Då kan man också ställa sig frågan om Doris och Sandra leker med språket för att definiera sig själva med sina egna unika medel, eller för att komma undan definierandet från andra, från omvärldens och samhällets normer, som av naturliga skäl inkluderar i högsta grad språket. Om de vill ha makten över sig själva eller helt enkelt undgå samhällets maktinflytande över dem, om dessa två aspekter nu inte är tätt sammanlänkade med varandra?

De målade sig. De förberedde sig för den tidpunkt när ankungen skulle bli svan, eller såhär: den tidpunkt då Träskungen skulle bli Träskdrottning, också en ordlek som inte betydde någonting då, än. Den tidpunkten verkade inte vara så långt borta. I alla fall inte om man tittade på den ena av dem.

Alltså på Doris. Och det var just Doris, inte Sandra, det var också en överraskning. Man hade tänkt sig att det skulle vara tvärtom. För vad som hände var att Doris växte upp. Sandra med, men Doris mer iögonfallande. [...] Så att man måste, för att bibehålla balansen mellan dem båda, göra någonting åt saken. (s. 264 f.)

Att få ett namn tilldelat till sig och därmed kallas detta specifika namn menar Judith Butler är en av de första språkliga ”skador” som vi människor ådrar oss. Men

---

²⁸ Butler 1997, s. 1 f.

namngivandet behöver inte nödvändigtvis skada, eftersom namnet är en länk till hur vi definierar oss som individer och hur vi skapar oss en självbild. Sandra och Doris använder tydligt olika namn i sina lekar som alias, kanske extraordinära men med klar verklighetsanknytning. En ung kvinna som Ålänningen träffar en period är inte bara en kvinna med ett namn – hon är ”bombnedslaget Pinky Pink” med alla dess medföljande extravaganta associationer. Flickorna prövar namnen och dess inneboende typer i lekarna. Det att de tar sig titelnamnen Ensamheten&Rädslan och Syster Natt och Syster Dag är talande. Bildandet av en enhet. Man kanske kunde säga att de skapar sina subjekt som två i ett, vilket är just det som får olyckliga konsekvenser i den stund som flickorna/de unga kvinnorna börjar utvecklas i inte längre gemensamma riktningar. Jag citerar återigen Butler för att förtydliga mitt resonemang: ”[...] the name holds out another possibility as well: by being called a name, one is also, paradoxically, given a certain possibility for social existence, initiated into a temporal life of language [...]”.²⁹ Och det är just det Doris och Sandra vill, att få en egenrätt, en rätt till social existens men på egna villkor och inom sina egna ramar. Problemet är att de inte kan tolka och förstå sina viljor. Så de skapar dem genom att anta andra namn möjliga att identifiera sig med. Dessutom – Doris Natt blir ibland Doris Dag och Sandra Natt blir Sandra Dag, ännu ett exempel i det sammansmältande identitetsbildandet som lekarna skapar.

Judith Butlers performativitet inom genus- och queerteorin härstammar från den brittiske språkfilosofen J.L. Austin och i *Excitable Speech* tar hon upp de av hans teorier kring talakten som influerat henne i hennes teorier. Ett resonemang som är i högsta grad intressant för min läsning av *Den amerikanska flickan* är det om den del av språkakten som kallas ”illocutionary speech”³⁰. Detta innebär ord som är vad de är i ögonblicket av själva yttrandet, de är inte sina effekter ute i den verkliga världen. De är rituella, ceremoniella. Detta gäller framför allt Sandra, med sina fragmentariska Eddie-meningar ”Jag är en främmande fågel”, ”Ingen kände min ros i världen utom jag” etc. Butler fortsätter: ”As utterances, they work to the extent that they are given in the form of a ritual, that is, repeated in time, and, hence, maintain a sphere of operation that is not restricted to the moment of the utterance itself”.³¹ Detta ögonblick av yttrande är enligt Butler en typ av förtätad historicitet, den överskrider

---

²⁹ Butler 1997, s. 2.

³⁰ Ibid, s. 3.

³¹ Ibid.

såväl dåtid som framtid. Men den innefattar ingen sanning, den anspelar bara på världen, när sig på den.

Språket blir efter ett tag tvingande, i högsta grad för Doris i det att hon vill gå vidare, leka andra lekar eller kanske inte leka alls, utan gå vidare i det som de har övat på i sina många lekar, det vill säga det riktiga livet. Språket genomgår alltså en slags metamorfos – från ett nödvändigt gemensamt referensspråk till ett obalanserat och uppluckrat språk. Denna brytpunkt sker i samma veva som maktordningen ruckas mellan flickorna. Efter *det sexuella uppvaknandet* [min kursiv] intar Sandra en dominant position och försöker med lekens och språkets medel få Doris att stanna kvar i lekens bubbla i stället för att bryta sig ur och gå vidare. Det vill säga – språket, lekarna och maktordningen förändras vid samma punkt.

5. Slutsatser och diskussion

Jag skrev att jag skulle utföra min analys med följande frågeställningar som utgångspunkt:

- Varför uppstår en maktrelation mellan två trettonåringar och hur gestaltar sig denna makt? Vad är det som står på spel?
- Vilken roll spelar lekarna (de performativa akterna) för flickorna och för maktspelet?
- Lögnerna – hur uttrycks de?

I analysen har jag försökt bena upp hur makten gestaltas i lek, lögn och språk i *Den amerikanska flickan*. Begreppen glider in i varandra och blir svåra att separera eftersom de är beroende av varandra och samtidigt är varandras konsekvenser och en kedja av förutsättningar. Så man skulle på ett kanske trivialt sätt kunna likna problemet vid det klassiska grubbleri: ”Vad kom först – hönan eller ägget?”

På frågan varför en maktsituation uppstår mellan flickorna finns många svar. Ett av dem bör vara att maktkamper finns överallt, även mellan trettonåringar. Som rivalitet, tävlingsinstinkt eller strävan efter att vara starkast, något tämligen vanligt i så gott som alla åldrar. Även den homosexuella aspekten är viktig här. Flickornas

utagerade homosexualitet leder dem in på en vuxnare och allvarligare fas av leken och ingen av dem vill egentligen erkänna sin kärlek. Frågan är också varför maktkampen blir så destruktiv och i slutändan inte särskilt produktiv för någon av dem? På den frågan kan svaret vara just det att flickorna inte lyckas separera sina identiteter och känslor från varandra, de vet naturligtvis att de är olika personer men deras självbild är uppbyggd med gemensamma krafter genom lekarna och när lekarna blir mer och mer på allvar flyter de skapade subjekten och identiteterna samman och relationen blir därmed förvrängd.

Lekarna spelar alltså en avgörande roll för såväl romanens narrativitet, flickornas identitetsskapande som för maktspelet. Lekarna och de performativa akterna/handlingarna hjälper till att skapa subjekten och är till en början en produktiv och positiv makturladdning men blir med tiden en okontrollerbar och negativ maktspiral som leder både Sandra och Doris vilse, och ifrån varandra.

Lögnerna som Sandra uttalar för sig själv och för sin bästa vän är egentligen inte primära och heller inte särskilt märkvärdiga. Hon ljuger om sina föräldrar och om sin barndom i termer av att dra bort och lägga till. Det som spär på och egentligen är det viktiga här är lögnernas konsekvenser i och med att Doris inte kan se eller hantera proportionerna i lögnerna. Och detta är i sin tur en konsekvens av att subjekten har ”skapats” på ett alltför isolerat sätt och i en tvåsamhet i lek och verklighet som blivit mer och mer militant och hotfylld till sin karaktär.

Språket är genomgående och till en början uteslutande uttryckt genom lekarna. Men lekarnas språk tar mer och mer över det vardagliga språket, allra helst i Sandras fall. Språket har karaktären av ritual, liksom vissa av lekarna. Språket är också fragmentariskt och repetitivt, även detta i Sandras fall. Doris språk å andra sidan antar mer karaktären av inbillat snusförnuft och brådmognad. Hennes språk är också mer sammanhängande och receptivt medan Sandras språkbruk, i linje med att hon tar över lekarna och därmed skiftar i maktstatus, är osammanhängande och inneslutet – vilket innebär att hon har bestämt sig för att leka lekarna på egen hand med ett eget språk som sitt unika verktyg. Från att med ett gemensamt språk ha kallat på varandra skapar de nu en distans till varandra, men inte den distans som skulle vara nödvändig, utan en distans som bygger på rädsla snarare än insikt.

Vad är det då Monika Fagerholm gör med romanen *Den amerikanska flickan*? För det är ju inte två lekande flickor vi betraktar, utan inte att förglömma en roman om två

lekande flickor. Monika Fagerholm har avsett att visa hur även dessa flickor har rätt till en existentiell problematik och har rätt att bli skildrade med hela sin komplexitet. Och hon synliggör just detta genom sitt eget och genom det språk hon tillskriver flickorna och lekarna hur de skapar sina egna identiteter i en köns- och identitetsordning. Hon använder det ofta liturgiska och poetiska språket, dels för att bilda en grogrund och en atmosfär för karaktärerna att formas i, men även för att bilda en närhet för läsaren att fångas av. Det liturgiska språket, d.v.s. det ceremoniella och upprepande draget, bestämmer personerna som subjekt. Genom språket som tillskrivs flickorna blir de på ett visst sätt, formas som subjekt. Det performativa i *Fagerholms* [egen kursiv] språk gör dem alltså till subjekt. Performativiteten sker alltså både inom och utanför romanens innehåll.

Hon använder även den specifika miljön – den både abstrakta och konkreta Trakten – för att tydliggöra och lyfta fram det undantagstillstånd som man skulle kunna kalla det som flickorna befinner sig i. I vidare bemärkelse kan man kanske drista sig till att kalla hela tonåren för ett undantagstillstånd, med andra tillhörande regler, lagar och moraliska ståndpunkter. Hon lyfter fram både det positiva och produktiva i leken, och den egensinniga frigörelse som leken ger upphov till, men visar samtidigt de ödesdigra konsekvenser detta kan få i sårbara situationer. Hon visar hur makten kan te sig – i leken, lögnen och genom språket – och visar härmed en annan typ av maktsituation än vad vi kanske är vana att ställas öga mot öga med i just litteraturen. Monika Fagerholm visar hur världen ser ut i ett mikroperspektiv. Romanen speglar världen. Och romanen är ju också det den skildrar, den är en lek på en egen spelplan där de gamla verktygen inte längre verkar räcka till. Åsa Beckman beskriver välformulerat Monika Fagerholms författarskap i en artikel om Monika Fagerholm (angående hennes roman *Diva*): ”Det romanen fått mig att fundera över dessa veckor handlar om kvinnors sätt att beskriva världen. Kvinnor tycks ofta komma dit efter att manliga författare redan varit där och definierat den. Alltför sällan beskriver kvinnliga författare den stora världen med samma självkänsla och auktoritet, med samma känsla av att `nu är det jag som bestämmer hur här ser ut’”.³² Flickorna hjälper inte bara varandra att definiera sina subjekt, de definierar och bestämmer också världen, åtminstone sin egen världsbild.

Monika Fagerholm har sagt i en intervju:

---

³² Åsa Beckman, ”Underbara kvinnor i förorten”, *Dagens Nyheter*, 1999-01-23.

I Den amerikanska flickan handlar det om att de är utelämnade åt varandra. Alternativet är ensamheten. Det är ett hårt spel mellan dem. Och ju längre tiden går, desto mer ska finnas i den där vänskapen, allt ska få plats, deras sexualitet och drömmarna om att komma iväg. De hindrar varandra, och skulle det finnas andra människor vore det annorlunda.³³

Situationens rotlöshet som driver flickorna mot varandra som magneter är negativ i det långa loppet, när de upptäcker problematiken i att inte kunna separera sina identiteter ifrån varandra, den position de skapat sig med gemensamma ansträngningar. Men Fagerholm skildrar även det positiva, för har man inga rötter är man inte heller bunden.

Doris Flinkenberg och Sandra Wärn finner sin sanning i leken, vilket med tiden blir en mer och mer missvisande utsaga om världen och skörare och skörare livlina. Men vad är värst: att vara hänvisade uteslutande till varandra eller att vara ensam?

---

³³ Hjort, s. 15.

6. Käll- och litteraturförteckning

Beckman, Åsa, (art. om Fagerholms författarskap) ”Underbara kvinnor i förorten”,
Dagens Nyheter, 1999-01-23,

<http://www04.sub.su.se:2107/sb/FrontServlet?jump=asok>

Butler, Judith, *Excitable Speech, a Politics of the Performative* (New York: Routledge 1997)

Butler, Judith, *Genus ogjort. Kropp, begär och möjlig existens*, övers. Karin Lindeqvist (Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag 2006 [2004])

Butler, Judith, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist (Göteborg: Daidalos 2007 [1990])

Fagerholm, Monika, *Den amerikanska flickan* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag 2006)

Foucault, Michel, ”Maktens maskor”, övers. Jan Stolpe, *Diskursernas kamp. Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson* (Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2008)

Foucault, Michel, *Sexualitetens historia. Band 1, viljan att veta*, övers. Britta Gröndahl, bearb. upplaga (Göteborg: Daidalos 2002 [1978])

Hallberg, Torsten, (int. med Fagerholm) ”Succéförfattarinnan Monika Fagerholm ser sitt skrivande som en bussresa”, *Nordens Tidning* 2005:4, s. 7-9

Hjort, Elisabeth, (int. med Fagerholm) ”Leken och verkligheten”, *Trots Allt* 2006:1, s. 12-15

Ingström, Pia, (rec. av Fagerholms *Den amerikanska flickan*) ”Slutet på glitterscenen”, *Göteborgs-Posten* 2005-10-01,

<http://www04.sub.su.se:2109/sb/FrontServlet?jump=asok>

Johansson, Ulf, (int. med Fagerholm) ”På språkresa längs sidenvägen”,
Göteborgs-Posten, 2005-10-01,
<http://www04.sub.su.se:2109/sb/FrontServlet?jump=asok>

Nilsson, Roddy, *Foucault. En introduktion* (Malmö: Égalité 2008)

Peterson, Marie, (int. med Fagerholm) ”Flickornas försvarare”, *Dagens Nyheter*,
2005-03-01, <http://www04.sub.su.se:2109/sb/FrontServlet?jump=asok>

Zillén, Erik, *Den lekande Fröding. En författarskapsstudie* (diss. Uppsala/Lund:
Nordic Academic Press 2001)